

EIGENAARSCHAP OVER HET LEERPLAN

Onderwijsarrangementen ontwerpen
in de basisschool op maat van de leerlingen,
de context en Zin in leren! Zin in leven!

Op vraag van de scholen gaven ontwikkelaars van het leerplan *Zin in leren! Zin in leven!* (Zill) tijdens de voorbije colloquia voor directeurs basisonderwijs toelichting over het ontwerpen van kwalitatieve onderwijsarrangementen. Daarbij vertrokken ze van een voorlopig ontwerpsjabloon dat handvatten aanreikt waarmee leraren op een bewuste manier de architectuur van hun onderwijs kunnen onderzoeken, waar gewenst kunnen bijsturen en toekomstgericht kunnen ontwikkelen. Het vooropgestelde ontwerpsjabloon omvat zes stappen: een focus bepalen, de ervaringskansen inschatten, een onderwijsarrangement uitwerken, dat uitvoeren, leerlingenevaluatie en kwaliteitsontwikkeling met betrekking tot het onderwijsarrangement.

'We konden een leerplan maken, maar we maakten een leerplan voor jou!' Met die onliner opende één van de referaten. Die zin duidt op een heldere manier de basishouding van de bij Zill betrokken leerplanontwikkelaars: 'Het leerplan dat we ontwerpen reikt bouwstenen aan, eerder dan een kant en klare architectuur.' De feedback uit de scholen die de implementatie van het leerplan ingezet hebben, maakt duidelijk dat de gebruikers van Zill dat ondertussen begrepen hebben. Zij vragen om oefeningen waarbij ze met de inhoudelijke samenhang kunnen experimenteren.

Wie getuige is van de implementatieprocessen in de scholen, kan merken hoe de inhoudelijke verkenning van de krachtlijnen, het ordeningskader met ontwikkelvelden, ontwikkelthema's, leerinhouden, doelen en leerlijnen ('Wat' er geleerd moet worden) van meet af aan gepaard gaan met gesprekken tussen leraren over de aanpak van hun onderwijs ('Hoe' er geleerd kan worden). Dat is niet verwonderlijk, want onze leraren zijn 'doeners' die visie en praktijk het liefst meteen met elkaar verbinden. De Nieuw-Zeelandse onderzoekster Helen Timperley moedigt die koppeling aan omdat haar onderzoek aantoonde dat net dat zorgt voor een langetermijneffect binnen de professionalisering van leraren.

In de geest van de krachtlijn 'De school is eigenaar van het leerplan' willen we onze scholen niet meteen overrompelen met allerlei rigide stappenplannen en kijkwijzers. Er zijn namelijk heel wat mogelijkheden om tot een pedagogisch-didactisch ontwerp te komen en dat willen we respecteren. Toch leggen we één breed inzetbaar model voor aan ons werkveld omdat het schoolteams kan helpen om op een bewuste(re) manier na te denken over en te reflecteren op de inrichting van een zo krachtig mogelijke leeromgeving. Dat ontwerpsjabloon krijgt deze naam mee: 'Ontwerpen van een krachtige leeromgeving met Zill: zo doe je dat.'

Het sjabloon omvat zes stappen: de focus bepalen, de ervaringskansen inschatten, een onderwijsarrangement uitwerken, dat uitvoeren, leerlingenevaluatie en kwaliteitsontwikkeling met betrekking tot het onderwijsarrangement.

Focus bepalen

We gaan ervan uit dat het ontwerpen van onderwijsarrangementen bijna altijd start met het bepalen van een focus. Om onderwijs doeltreffend te maken is een gerichte aanpak van de ontwikkeling van leerlingen onontbeerlijk. Dat vraagt van leraren dat zij en hun leerlingen - liefst samen - op zoek gaan naar een focus van waaruit leraren, eventueel samen met hun leerlingen, onderwijsarrangementen uitwerken.

Die focus kan op school-, klas- of leerlingniveau bepaald worden. Afhankelijk van de leerling(en), de context of de aard van de ontwikkeling die erin nagestreefd wordt, kan de focus gelden voor een langere periode, een middellange periode of een korte periode.

Bij het focussen stellen leraren zich drie kernvragen.

- Wie zijn de leerlingen? Wat zijn hun opvoedings- en onderwijsbehoeften?
- Wat biedt/vraagt de context?
- In welke mate realiseren we het leerplan? Op welke manier inspireert het leerplan om ervaringen te verbreden en te verdiepen?

De leerling, de context én het leerplanconcept vormen dus de drie speerpunten van waaruit we een focus bepalen. Dat komt hier op neer: 'Dit is wat we nu, in de komende periode, bij deze leerling(en) willen realiseren.' Door die speerpunten met elkaar te verbinden, ontstaat een mooi evenwicht tussen ontwikkelingsgericht werken door ►

vanuit de leerling(en) te vertrekken, ervaringsgericht werken door de context te benutten en programmagericht werken, door de realisatie van de harmonische ontwikkeling die het leerplan vooropstelt te bewaken. Eigen aan een degelijke focus is dat het in de meeste gevallen gaat om de selectie van een beperkte set ontwikkelvelden, ontwikkelthema's en doelen voor een groep leerlingen of een specifieke leerling. Die beperking komt de effectiviteit en de diepgang van het leren ten goede. Het maakt leren overzichtelijk en beheersbaar voor de leerling die daardoor exact weet op welke ontwikkeling zijn leren gericht is en voor de leraar die zijn aanbod, aanpak en evaluatie doelgericht op elkaar kan afstemmen.

In het sjabloon geeft de doorlopende pijl aan hoe die focus doorheen het volledige ontwerp-proces richtinggevend blijft voor alle volgende keuzes en beslissingen. Na afloop van het arrangement zal de effectiviteit ervan ook bekeken worden vanuit het oogpunt van deze focus: 'In welke mate hielp het onderwijsarrangement om de vooropgestelde focus te realiseren?'

Ervaringskansen inschatten

Al bij het bepalen van de focus ontstaat bij leraren een vermoeden van de wijze waarop ze die zullen of kunnen aanpakken. Ze maken een pedagogisch-didactische overweging en worden zich bewust van de lerarenstijl die ze willen hanteren. Dat beslissingsproces voltrekt zich vaak snel, spontaan en ad hoc. De uitkomst ervan bepaalt de richting voor het verdere ontwerp van een of ander onderwijsarrangement.

Zill promoot een aanpak waarbij leerlingen kansen krijgen om veelzijdige en verscheiden leerervaringen op te doen. Leerlingen zijn daar namelijk erg bij gebaat. Gevarieerde leerkansen laten hen toe om leerinhouden vanuit verschillende perspectieven te benaderen. In ons ontwerpsjabloon typeren we vier ervaringskansen die – elk op hun eigen wijze – bijdragen aan de persoonsgebonden en cultuurgebonden ontwikkeling van leerlingen. We onderscheiden kansen tot:

- ontmoeten,
- zelfstandig spelen en leren,

- begeleid exploreren en beleven,
- geleid spelen en leren.

Ontmoeten houdt in dat leerlingen en leraren ongedwongen en spontaan samen zijn, genieten van elkaars aanwezigheid, met elkaar communiceren en de bereidheid tonen om zichzelf en elkaar (beter) te leren kennen. Ze gaan met elkaar in dialoog. De actuele en brede leef- en belevingswereld van de leerlingen vormt daarbij het vertrekpunt. De aanpak en het aanbod zijn gericht op het actief beleven van het samen zijn en het groeien in verbondenheid. De leraren creëren een sfeer van samenhangigheid waaruit leerlingen de kracht kunnen putten om met volle teugen van het klas- en schoolleven te genieten.

We spreken van **zelfstandig spelen en leren** wanneer leerlingen het eigenaarschap over het spelen of leren zelf in handen nemen door voor het grootste deel het verloop en de invulling van hun activiteit zelf te bepalen. Dat kan bewust of onbewust zijn, gepland of in situaties waarin ze tot spontaan spelen en leren komen. De leerlingen tonen wie ze zijn en wat hen boeit. Daarbij moeten ze eigen keuzes maken en plannen vooropstellen. De leraar faciliteert vooral.

Bij **begeleid exploreren en beleven** ligt de nadruk op het veelzijdig verkennen, ontdekken en onderzoeken van de echte werkelijkheid. Leerlingen komen actief in contact met iets uit

hun vertrouwde leefwereld of worden door de confrontatie met iets nieuws uit hun comfortzone gehaald. Zowel de leerlingen als de leraren, of leerlingen onderling (peer-to-peer) nemen het initiatief om die impressiemomenten te starten, te verdiepen en/of uit te breiden. De leraar neemt de rol op van mede-onderzoeker.

In een **geleid aanbod van spelen en leren** staat de leraar aan het roer. Hij stelt doelen voor op en bepaalt grotendeels de koers en het specifieke aanbod of de activiteit door vooraf de verschillende stappen vast te leggen en tijdens de activiteit gericht te begeleiden. Dat de leraar een doelgericht scenario volgt, sluit niet uit dat leerlingen ook zelfstandig bezig kunnen zijn en ruimte tot initiatief krijgen. Ze kunnen bijvoorbeeld werken met een duidelijke leidraad of geprogrammeerde instructie.

Elk van die ontwikkelkansen heeft zijn betekenis. Alle vier zijn ze nodig om de doelen uit de verschillende ontwikkelvelden en -thema's te realiseren. Hoe kunnen leerlingen bijvoorbeeld zelfregulerend vermogen ontwikkelen wanneer ze niet geregeld tot zelfstandig spelen en leren uitgedaagd worden? Hoe kunnen leerlingen de doelen onder levensbeschouwelijke ontwikkeling realiseren zonder anderen te ontmoeten en ermee in dialoog te gaan? Hebben niet alle leerlingen op een bepaald moment in hun ontwikkeling de gerichte leiding en begeleiding van hun leraar nodig?

Met Zill krijgen leerlingen kansen om veelvuldige en verscheiden leerervaringen op te doen.

Leraren zijn doorheen de verschillende ervaringskansen vanzelfsprekend actief betrokken bij het leren van hun leerlingen, maar ze wisselen wel voortdurend van rol. Het is belangrijk dat ze zich daarvan bewust zijn en kiezen voor een aan de ervaringskans aangepaste interactie en begelei-

dingsstijl. Zo kan een leraar bijvoorbeeld kiezen minder sturend te zijn bij open opdrachten, op te treden als bemiddelaar of gespreksleider tijdens ontmoetingsmomenten of echt de leiding te nemen tijdens momenten van 'training'.

Onderwijsarrangementen ontwerpen

Eens de focus bepaald is - en dus een doelgroep of doelleerling, een onderwerp (context) en een beoogde ontwikkeling vooropgesteld zijn - schat de leraar de relevante ervaringskansen in die hij dan verder uitwerkt tot een onderwijsarrangement. Daaronder verstaan we elke wijze waarop een vooropgestelde ontwikkeling en doelen nagestreefd worden, het pedagogisch en didactisch aanbod in de vorm van bijvoorbeeld lessen, leeractiviteiten, geboden ervaringskansen, organisatie van leerlingengroepen, belangstellingscentra, projecten en leeruitstappen. Onderwijsarrangementen kunnen dus groot of klein zijn en gericht op de groep en/of het individu.

Om tot zo een onderwijsarrangement te komen, beschikken leraren over een aantal bouwstenen waarbinnen zij een aantal keuzes en combinaties maken. We denken aan:

- het inzetten van beschikbare **mensen** en het bewust nadenken over een beoogde **interactie** tussen die mensen waaronder leraren met bijvoorbeeld vormen van co-teaching, leerlingen in bijvoorbeeld 'peer-to-peer-situaties' en eventuele derden wanneer we bijvoorbeeld expertise willen binnenbrengen;
- de **instructie** via weloverwogen werkvormen, opdrachten, open vraagstelling, feedback en een bewuste **voorleefhouding**;
- het benutten van de werkelijkheid binnen en buiten de school en het eventuele gebruik van allerlei **middelen** die het leren faciliteren waaronder leermiddelen, didactisch materiaal, media, inrichting van de klas- en schoolomgeving, ...;
- het gebruik van **de tijd** door te plannen en na te denken over de onderwijstijd, over het belang van regelmaat, herhaling en tijdsduur;
- de **organisatie** van het leren en leven op ►

school, de leerlingengroepen, klasmanagement, ...;

- de **strategie** die toelaat om doelgerichte keuzes te maken uit de hierboven genoemde bouwstenen en die op z'n best te combineren.

Uitvoeren

Van leraren mogen we verwachten dat ze, als het onderwijsarrangement eenmaal loopt en de leerlingen erin aan de slag zijn, bereid zijn om hun leerlingen te ondersteunen en het arrangement waar nodig bij te sturen. Die bijsturing gebeurt bij voorkeur in functie van het beter bereiken van de vooropgestelde focus. Soms zal het onderwijsarrangement ook onverwachte leerprocessen in gang zetten, wat de aanleiding kan zijn om de focus bij te stellen of aan te vullen.

Leerlingen evalueren

Vanzelfsprekend stellen leraren zich van bij de uitwerking van het onderwijsarrangement doorheen het leerproces en ook bij het afronden van

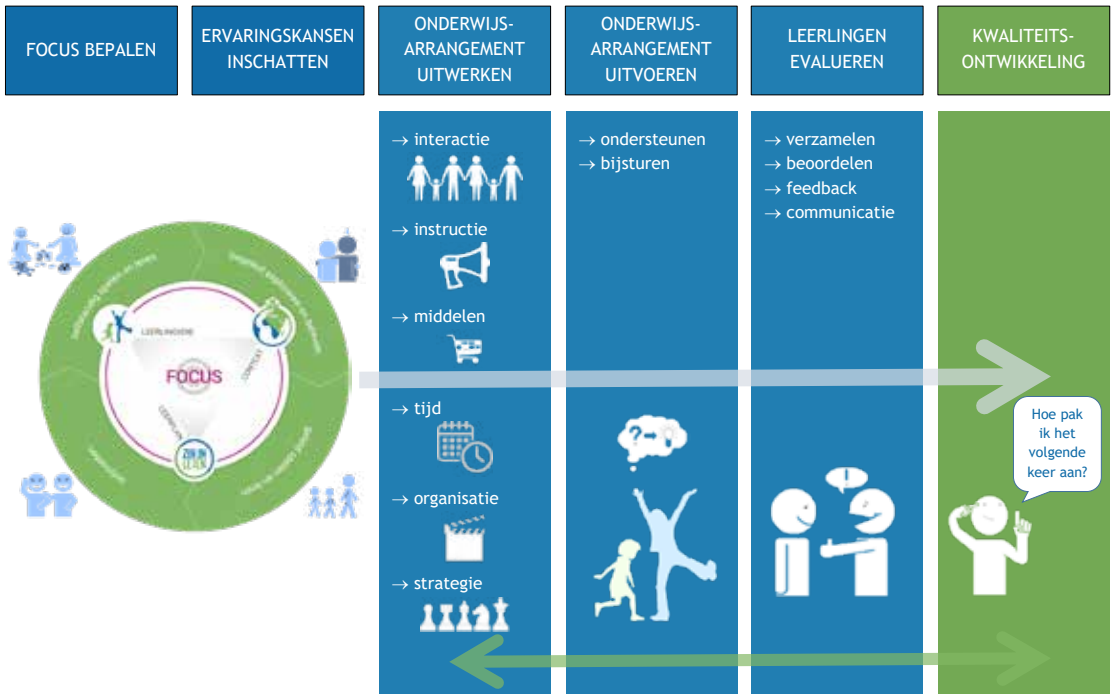
het leerproces de vraag in welke mate de leerlingen vorderen en de in de focus vooropgestelde ontwikkeling bij hen effectief bereikt wordt. De keuze voor het werken met vormen van formatieve of summatieve evaluatieprocedures behoort evenzeer tot het onderwijsarrangement en wordt in die zin ook van meet af aan meegenomen bij het ontwerpen ervan. Dat houdt in dat de leraar vooraf nadenkt over de wijze van verzamelen van evaluatiegegevens (data), over de beoordeling ervan aan de hand van valide beoordelingscriteria, over de wijze van feedback geven en over de eventuele communicatie over de gerealiseerde ontwikkeling met de leerlingen en eventuele derden zoals de ouders.

Bijsturen en opvolgen

Al bij het uitvoeren van het onderwijsarrangement ervaren leraren in welke mate de aanpak en het aanbod bijdragen aan het realiseren van wat in de focus vooropgesteld werd. Waar nodig zullen ze ook meteen bijsturen en aanpassen. Dat is nu eenmaal wat professionele leraren

ONTWERPEN VAN EEN KRACHTIGE LEEROMGEVING MET ZIN IN LEVEN : ZO DOE JE DAT

Tip: Bij het bepalen van de focus en het uitwerken van het onderwijsarrangement kan de leraar ervoor kiezen om dit samen met de leerling(en) te doen!

doen. Vijf kwaliteitsvragen kunnen helpen om te reflecteren op doorlopen of geplande onderwijsarrangementen: 'Doen we de goede dingen? Doen we die dingen op een goede manier? Hoe weten we dat? Vinden anderen dat ook? Wat leren we daaruit en wat doen we ermee?'

Vanuit die reflectie op het eigen handelen denken leraren na over de keuzes die ze tijdens het arrangement maakten van bij de focusbepaling tot de evaluatie. Die reflectie leert hen hun eigen handelen bijsturen bij het bepalen van een nieuwe focus en de verdere keuzes in het leerproces.

Ter afronding: herbruik van onderwijsarrangementen

Bepaalde onderwijsarrangementen die hun deugdelijkheid bewezen hebben, kunnen vanzelfsprekend in nieuwe leersituaties weer gehanteerd worden. Bijvoorbeeld omdat het onderwerp opnieuw ter sprake komt, of omdat de beoogde ontwikkeling ook geldt bij een nieuwe doelgroep, of omdat het inspeelt op terugkerende elementen uit de context, of omdat het arrangement betrekking heeft op specifieke ontwikkelvelden of –thema's. Die onderwijsarrangementen kunnen van de hand van de leraar zijn of door anderen ontworpen zijn. Via allerlei fora delen leraren heel wat van hun recepten en ma-

terialen met elkaar en er is vanzelfsprekend ook heel wat beschikbaar op de educatieve markt.

De leerling, de context én het leerplanconcept vormen de drie speerpunten van waaruit we een focus bepalen.

Toch is er bij hergebruik enige professionele waakzaamheid geboden: kant en klare dingen zijn namelijk zelden het 'beste' recept. Dat kunnen ze eventueel wel worden als onze leraren ze durven bijsturen en/of aanpassen, of selectief gebruiken. Soms zien we dat kant en klare onderwijspakketten eerder rigide toegepast worden en dat is natuurlijk niet altijd de bedoeling.

Gelukkig verstaan professionele leraren de kunst didactisch-pedagogische confectie om te zetten naar maatwerk en slagen ze erin om degelijke en minder degelijke (lees: effectieve) onderwijsarrangementen van elkaar te onderscheiden. ◀◀

Kris De Ruysscher, Pedagogisch begeleider,
Dienst Curriculum & vorming
kris.deruysscher@katholiekonderwijs.vlaanderen